

MARIO
VARGAS
LJOSA

Sablje i utopije

Pogledi na Latinsku Ameriku

U IZBORU KARLOSA GRANESA

Preveo sa španskog
Branko Anđić

■ Laguna ■

Naslov originala

Mario Vargas Llosa

SABLES Y UTOPIÁS

Copyright © 2009, Mario Vargas Llosa

Translation copyright © 2020 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Senima Ljiljane Popović Anđić, koje bdiju nad delom
Vargasa Ljose, prevodilac posvećuje ovaj prevod*

Sadržaj

PROLOG

Nagonska borba za slobodu.	11
------------------------------------	----

POGLAVLJE I

POŠAST AUTORITARIZMA

Zemlja hiljadu lica	31
Otvoreno pismo generalu Huanu Velasku Alvaradu . . .	50
Pismo generalu Horheu Rafaelu Videli	53
Somosin pad	56
Ka totalitarnom Peruu.	61
Savršena diktatura	65
Povratak varvarstvu?.	72
Haiti – smrt.	77
Igra vatrom	83
Fidelove „tužne kurve“	89
Sprovod jednog tiranina.	94

POGLAVLJE II

SJAJ I BEDA REVOLUCIJA

Kubanska hronika (I). Intelektualci probijaju blokadu . . .	101
Kubanska hronika (II). Od jutra do mraka sa Fidelom Kastrom	107
Pismo Fidelu Kastru	116
Pismo Ajde Santamariji	119
Logika terora	121
Nikaragva na prekretnici	125
Dobri teroristi	142
Drugo lice raja	148
Dole zakon gravitacije!	155
Vrhunac užasa	161
Nema više FARK-a.	167
Za istoriju beščašća	172

POGLAVLJE III

**PREPREKE RAZVOJA: NACIONALIZAM,
POPULIZAM, INDIHENIZAM, KORUPCIJA**

Igra bez pravila	179
Slon i kultura	184
Torihos: poslednji intervju	195
Želimo da budemo siromašni.	205
„Dole ludak!“	211
Zašto? Kako?	216
Hispanoubice.	222
Nostalgija za morem.	228
Krvavo izmotavanje	234
Rasa, vojnička čizma i nacionalizam.	239

POGLAVLJE IV

ODBRANA DEMOKRATIJE I LIBERALIZMA

Časkanje sa starim liscem247
Dobiti bitke, ne rat.252
Sloboda za slobodne?267
Među imenjacima274
Mete i metodi.285
Između slobode i straha293
Liberalizam između dva milenijuma.309
Ispovesti jednog liberala.324
Čileansko zevanje335
Unutar i izvan Latinske Amerike.340

POGLAVLJE V

KORIST OD NEREALNOSTI:**LATINOAMERIČKA UMETNOST I KNJIŽEVNOST**

<i>Paradiso</i> Hosea Lesame Lime.355
<i>Sto godina samoće</i> : američki <i>Amadis</i>366
Veličanstveno obilje377
Borhesove maštarije395
Truba iz Deje410
Hose Donoso ili život pretvoren u književnost.426
Kabrera Infante.432
Dobrodošlica Fernandu de Sislou438
Izdržati slikanjem450
Jezik strasti456

PROLOG

Nagonska borba za slobodu

Karlos Granes

Na jednom nedavno održanom kongresu o peruanskoj književnosti, čuo sam nekog indihenističkog pisca kako tvrdi da bi Mario Vargas Ljosa, u slučaju da je pobedio na predsedničkim izborima u Peruu, promenio nacionalni grb i umesto njega stavio kukasti krst. Drugom prilikom čuo sam da ga nazivaju antiperuancem, desničarem, „fačom“, političkim naivcem. O Vargasu Ljosi je rečeno i govori se mnogo toga, sem da je liberal, liberal s kojim neki mogu da se slože a drugi ne, ali na kraju krajeva liberal. I s obzirom na to da je reč o intelektualcu koji se najviše borio protiv stereotipa i odstupanja koji izvitoperuju analizu latinskoameričke stvarnosti, posebno u razvijenim zemljama, ispada paradoksalno da upravo on bude žrtva klišea i etiketa koji bi da deformišu njegovu misao.

Kakvi su liberalni postulati Vargasa Ljose? Kakav je njegov stav spram latinskoameričke stvarnosti? Koje su

opasnosti i nade koje nazire za kontinent? Kakav su oblik poprimile njegove ideje i njegovo angažovanje? Izbor ogleđa koji čini ovu knjigu nastoji da razjasni ova pitanja. U njima se, osim što odražavaju piščev intelektualni put, analiziraju svi veliki događaji koji su obeležili noviju istoriju Latinske Amerike. Nisu poređani hronološki, već po temama, ilustrujući borbe koje je Vargas Ljosa vodio za slobodu, od njegovog frontalnog otpora diktaturama, njegove nade i potonjeg razočaranja u revolucije, njegove kritike nacionalizma, populizma, indihenizma i korupcije – najveće pretnje poverenju u demokratiju – sve do otkrića liberalnih ideja, neograničene odbrane demokratskog sistema i strasti za latinskoameričku književnost i umetnost u celini. Kao i likovi njegovih romana, otelovljenje neke od tih slepih snaga prirode koje ljudsko biće navode na velike podvige ili izazivaju strašne kataklizme, Vargas Ljosa je bio nagonski branilac slobode, uvek pozoran prema idejama, sistemima ili društvenim reformama koje pokušavaju da smanje opseg individualne autonomije. Njegovo merilo da odvaga klimu slobode jednog društva uvek je bilo isto: prostor koji se daje piscu da slobodno izrazi svoje ideje. Kad je tokom šezdesetih revolucionarno preobražavao latinskoameričku prozu i delovao kao angažovani intelektualac, njegove prve javne debate bile su motivisane manje političkim doktrinama nego književnom intuicijom. Mada pod snažnim uticajem Sartrovih ideoloških stavova, njegove mladalačke ideje o tome kako bi trebalo da izgleda jedno slobodno i pravedno društvo polazile su u velikoj meri od razmišljanja vezanih za posao pisca i njegovu društvenu ulogu.

Vargasu Ljosi je oduvek bilo jasno da je sloboda, to oruđe bez kojeg romanopisac nije mogao da razvije svoja interesovanja i opsesije, bila vitalna za procvat jednog kulturno

bogatog sveta, kadrog da podstakne debatu ideja koja će omogućiti prelazak Latinske Amerike u moderno doba. Samo sa punom slobodom da kritikuje, voli ili da mrzi vladu, naciju, politički sistem koji ga prihvata, pisac je mogao oformiti roman, taj lični proizvod, u velikoj meri iracionalan i uvek podstican strastima, željama, ličnim sklonostima i fobijama. Rezultati krotkog priklanjanja spoljnim silama ili političkim ciljevima mogli su biti samo udvoričke hvale trenutno vladajućem tiraninu, ili varljivi balast angažmana. U članku „Uloga intelektualca u pokretima nacionalnog oslobođenja“, objavljenom 1966, pokazivao je napetosti koje je morao da izdrži jedan romanopisac kad bi ga njegov svesni angažman vezivao za jedan politički cilj. Ako su lični demoni i politički cilj u saglasnosti, eto srećne slučajnosti za stvaraoca. U suprotnom, romanopisac je morao da se pocepa i ostane veran svojoj književnoj vokaciji.

Pedesetih godina, u deceniji kad je mladalački flert Vargas Ljose sa književnošću prerastao u vezu od krvi i mesa, simbol duhovnog tlačenja i kresanja slobode bio je diktator. Samo u Peruu tokom XX veka poniklo je pet diktatorskih vlada koje, uz drugih šest koje su okrvavile politički život u potonjim decenijama sve do neočekivanog bekstva Alberta Fuhimorija, daju ukupno gotovo šezdeset godina pod autoritarnim režimima. Ta izopačena i prljava atmosfera, uzrok osujećenosti, skepticizma i moralne apatije, snažno je prisutna u prva tri romana Vargas Ljose. *Grad i psi*, *Zelena kuća* i *Razgovori u Katedrali*, objavljeni 1963, 1966. i 1969, behu velika prozna zdanja u kojima se tanano analiziralo peruansko društvo, otkrivajući posledice kao što su militarizam, mačizam, verski dogmatizam ili bilo kakav drugi oblik raspamećene vlasti nad ljudima. U vojnim akademijama, javnim kućama, misijama, prašumskim zonama

ili građanskoj sredini, likovi Vargasa Ljose uvek završe loše, duhovno minirani, gurnuti u najtegotniju osrednjost ili pretvoreni u ono što nisu želeli da budu.

Mada su ovi romani bili velike maštovite tvorevine, inspirisane više formalnim i književnim idealima nego političkim angažmanom, u njima se ogleda mentalni i moralni svemir kojim je Vargas Ljosa tumačio latinskoameričku stvarnost šezdesetih. Ogledi koje je napisao u to doba bili su svestan odjek revolucionarnih težnji kojima su odisala njegova prozna dela. Ako je u „Zauzimanju stava“, manifestu iz 1965, izražavao svoju podršku pokretima za nacionalno oslobođenje, dopuštao je da se u njegovim romanima nazre kako bi samo krah kapitalističkog sistema i korumpirane buržoazije mogao da razbije začarani krug koji je sprečavao napredak Perua ka modernom dobu.

To objašnjava euforiju kojom je dočekao Kubansku revoluciju, prvi pokušaj zasnivanja jednog socijalističkog društva. Iluzija, međutim, nije dugo trajala. Kad je san počeo da se pretvara u javu, a Fidel Kastro, neuništivi džin koji je ostavio snažan utisak na Vargasa Ljosu zbog svoje prijemčivosti za kritiku intelektualaca (videti „Hronika sa Kube I“), usvojio isti tip cenzure koji je bio tako čest pod diktaturama, iluzija je počela da puca. Ključni događaj koji je doveo do raskida Vargasa Ljose sa revolucijom desio se početkom sedamdesetih. Godine 1971. Erberto Padilja je bio optužen za „subverzivne delatnosti“, pošto je objavio knjigu pesama *Van igre*, u kojoj su kubanske vlasti nazrele kontrarevolucionarnu kritiku. Padilja je bio primoran da se javno pokaje i sprovede autokritiku koja je oživela sećanje na najsiroviju staljinističku praksu. Ta farsa nije prošla nezapaženo. Vargas Ljosa je poznavao Padilju i upozorio da je ta predstava orkestrirana iz najviših sfera ostrvske politike, pa je mobilisao

najuglednije levičarske intelektualce da svojim potpisima pisma upućenog Fidelu Kastru izraze otpor načinu na koji je postupano prema Padilji i drugim kubanskim piscima (videti „Pismo Fidelu Kastru“ i „Pismo Ajde Santamariji“).

Nije to bio prvi put da se Vargas Ljosa izjašnjava protiv cenzure. Vlasti Sovjetskog Saveza osudile su 1966. dvojicu ruskih pisaca, Julija Danijela i Andreja Sinjavskog, iz sličnih razloga. Peruanac je žestoko reagovao objavljivanjem ogleada „Stalna pobuna“, u kojem je bez okolišanja kritikovao ograničavanja slobode izražavanja u Sovjetskom Savezu. Velika vrlina koju je Vargas Ljosa u prvo vreme video u Kubanskoj revoluciji bila je upravo usaglašavanje pravde i slobode. Mada je Kastro opravdao sovjetski upad u Čehoslovačku, njegovo vođstvo na Kubi izgledalo je „primerno što se tiče poštovanja ljudskog bića i borbe za oslobođenje“. Ali Slučaj Padilja je skinuo veo sa utvare i otkrio pogledu skriveno lice tog „modela u okviru socijalizma“ koji je Vargas Ljosa video – ili je želeo da vidi – u prethodnim putovanjima na ostrvo. Kastrovo utopijsko društvo je proizvelo svoju prvu žrtvu, slobodu izražavanja, a sa njom su u karantin ušli i književnost, novinarstvo i bilo koji tip intelektualne delatnosti. Posle jedne decenije oduševljenja, dve maksime oko kojih je Vargas Ljosa organizovao svoj život, književnost i socijalizam, došle su u sukob. Suočen s dilemom izbora između svoje vokacije i političkog angažmana, Vargas Ljosa je konačno odabrao prvu.

Činjenica da Kuba nije ostvarenje jedne utopije već velika klopka za pisce i opozicionare režimu prinudila je Vargasa Ljosu da preispita svoje ideje u vezi sa revolucijom i demokratijom (videti „Dobiti bitke, ne rat“). Njegov mentalni svet ostao je, međutim, isti: njegova skala vrednosti nepromenjena, a dijagnoza peruanskih zala ista. Nije došlo do

tog političkog preobražaja jednog dr Vargasa u jednog Mr. Ljosu, kako su ga karikaturalno predstavljali. Pisac je i dalje mislio da je za Latinsku Ameriku najvažnije da pređe put kojim su išle zapadne zemlje i tako se modernizuje (prvi put je to predložio još 1958, posle jednog putovanja po peruanskoj džungli koje mu je otkrilo svet nasilja i tlačenja stran zapadnoj civilizaciji i podstakao ga da napiše romane *Zelena kuća*, *Pantaleon i posetiteljke* i *Pripovedač*), da popravi svoje nejednakosti i nepravde kojima je bilo izloženo stanovništvo Perua. Ono što se promenilo bili su metodi, ne ciljevi, i to se odrazilo u ogledima koje je počeo da objavljuje u drugoj polovini sedamdesetih.

U jednom govoru održanom 1978. ustvrdio je kako ga slika postojeće bede i izrabljivanja u njegovoj zemlji i dalje užasava kao i ranije, ali je dao na znanje da više nema poverenja u marksizam kao metod da se te nepravde i nejednakosti isprave. Delotvornije su se pokazale liberalne i demokratske doktrine, „dakle one koje ne žrtvuju slobodu u ime pravde“, što su zemlje poput Švedske ili Izraela uspele da postignu uspostavljajući ravnotežu individualne slobode i Sistema društvene pravde. Ta promena stava bila je rezultat novih intelektualnih istraživanja. Gubitak vere u socijalizam primorao je Vargasa Ljosu da se udalji od Sartra i da potraži nove uzore prema kojima će suditi o svetskim zbivanjima. To traganje ga je dovelo do Kamijevih ranih tumačenja i strasnog iščitavanja knjiga Žan-Fransoa Revela i Isaije Berlina, dva međusobno vrlo različita autora, ali s jednim zajedničkim ciljem: odbranom demokratskog sistema i slobode kao jemaca pluralizma i tolerancije.

Filozof po obrazovanju, a novinar po vokaciji, Revel je uz Rejmona Arona bio jedan od retkih glasova u Francuskoj koji se suprotstavio marksizmu i prosovjetskom pijedestalu

koji je izgradio Sartr. Više od teorija, Revela je zanimala praksa, i stoga nije oklevao da kritikuje intelektualce koji su, samo da bi branili ideologiju, opravdavali zlodela staljinističkog totalitarizma. To ideološko slepilo sprečavalo je da se vidi da nisu socijalističke zemlje one koje su bile na čelu velikih društvenih revolucija, već kapitalističke demokratije, gde su žene, omladina i seksualne i kulturne manjine dizale svoj glas sumnje u institucionalnu ortodoksiju, tražeći prava i utiskujući promene u život društava. Demokratske reforme su pokazivale da su najkraći i najefikasniji put za popravljavanje uslova života, a ne sveopšte revolucije koje su htele da od kamena temeljca ponovo izgrade novo društvo. Veliki paradoks XX veka bio je što je, dok su socijalističke diktature ostale paralisale, unutrašnji mehanizam kapitalizma zahtevao stalni preobražaj moda, običaja, ukusa, tendencija, želja, načina života, i tako dalje, da bi preživeo.

Misao Isaije Berlina takođe je bila suštinska. Mada se kao pisac i viđeni intelektualac Vargas Ljosa više približavao polemičkom Revelu nego diskretnom Berlinu, ideje ovog drugog bile su od suštinskog značaja da bi uvideo zašto su apsolutna ambicija i san o ljudskom savršenstvu, u umetnosti i književnosti za svaku pohvalu, u stvarnosti vodili ka kolektivnom uništenju. Brutalna Berlinova poruka je da savršeni svetovi ne postoje. San o prosvetćenosti, prema kome bi društvo prešlo uzlazni put napretka vođeno naukom i razumom, polazio je od pogrešne premise. Ni nauka ni razum ne nude jedine i konačne odgovore na temeljna pitanja ljudskog bića. Kako živeti, kako vrednovati ili šta želiti jesu pitanja bez preciznih odgovora, ili barem nisu analogna sa naučnim istinama. Onaj ko se izdigne iznad ostalih i ustvrdi da više zna, da je otkrio ljudsku prirodu pa dakle i pravi način života, rešenje za sve probleme, na kraju

krajeva, podvrgava sve ostale tiraniji svog uma. Integralna rešenja kojima su se oduševljavali filozofi XVIII veka ne postoje i treba se plašiti svakog ko kaže da ih ima, jer ono što predlaže jeste maštarija, idealan model koji oživljava primitivne utvare nekog izgubljenog raja, ali zapravo poriče ljudsku višeznačnost i različitost. Ciljevi oko kojih pojedinci i kulture organizuju svoj život ne mogu se svesti na samo jedan projekat. Život se hrani raznim idealima i vrednostima i, nažalost, nemoguće je da svi oni budu u skladu i da se ne sukobljavaju. Ako se želi izbeći tlačenje, nema druge nego podržati pluralizam, toleranciju i slobodu, ili najtačnije ono što Berlin naziva negativnom slobodom: jednu sferu života u kojoj nikakva strana sila ne može da blokira ljudsko delanje.

Ideje Isaije Berlina imale su moćno dejstvo na mišljenje Vargasa Ljose. Ako je 1975. još gajio nadu da bi Velaskova socijalistička diktatura mogla da se suprotstavi užasu i varvarstvu nerazvijenosti, u 1976. sa salonskim prevratom generala Fransiska Moralesa Mirande, njegove iluzije su sasvim iščilele. Od revolucija je ostalo samo „zveckanje sabljama“ i još jednom, umesto jednakosti i pravde, peruanski narod je dobio ograničenja slobode izražavanja (videti „Otvoreno pismo generalu Huanu Velasku Alvaradu“).

Ni levičarske revolucije ni desničarski prevrati; ni utopija, ni savršeno društvo: od 1976. Vargas Ljosa će braniti glasačke kutije kao jedino legitimno sredstvo sticanja vlasti. Samo demokratska društva dopuštaju kontradiktorne istine; zato je demokratija najmanje rizična za suživot, poredak koji toleriše izbor između različitih načina života i onaj koji ne samo dopušta već zapravo zahteva debatu i slobodno kretanje ideja (videti „Mete i metodi“). Iz ovog novog ugla, na revoluciju se više ne gleda kao na lek za probleme, već kao jedan od njihovih simptoma. Ima jedno zlo, duboko

ukorenjeno u Latinskoj Americi, koje nema nikakve veze sa nepravdom i nejednakošću. Levičarski revolucionari, desničarski oficiri, verski vizionari, vatreni nacionalisti i svakojaki rasisti imaju nešto zajedničko: prezir prema demokratskim pravilima igre, partikularizam i sektaštvo. Ideje svake grupe su se oformile za sebe i degenerisale u bratoubilačku fanatičnost. To je i istorija čitavog kontinenta. Sve kolektivističke ideologije, od katoličke vere do socijalizma, preko različitih oblika indihenizma, populizma i nacionalizma, pustile su jake korene i branile su se s oružjem u ruci i povezom preko očiju.

Vargas Ljosa je jasno sagledao tu problematiku ne samo zahvaljujući Isaiji Berlinu i Karlu Poperu, još jednom liberalnom filozofu, kritičaru zatvorenih društava i istorijskog determinizma, koga je iščitavao pomno krajem osamdesetih, nego i zahvaljujući Euklidesu da Kunji, brazilskom novinaru i sociologu koji je prisustvovao jednom od najbesmislenijih i najtragičnijih latinskoameričkih pokolja, ratu u Kanudosu*. *Os Sertões*, knjiga u kojoj Da Kunja objašnjava kako je ideološka zaslepljenost iskrivila stvarnost i navela brazilsku vojsku da likvidira jedan seljački ustanak – iza koga se upinjala da vidi Britansku imperiju – ne samo da je inspirisala najambicioznije delo Vargasa Ljose *Rat za smak sveta*; takođe mu je pokazala kako su velike latinskoameričke tragedije ponikle zbog nedostatka komunikacije, iz međusobnog nepoznavanja i zbog različitih vremenskih okvira koji dele i rađaju nepoverenje među raznim sektorima stanovništva.

Vargas Ljosa je počeo da piše *Rat za smak sveta* krajem sedamdesetih, ne sumnjajući da će tu, iza čoška, 17. maja

* *Guerra de Canudos*, sukob brazilске vojske i socijalno-verskog narodnog pokreta rojalističke orijentacije koji je ponikao u mestu Kanudos, u unutrašnjosti države Baija. (Prim. prev.)

1980, Sendero Luminoso* spaliti glasačke kutije u ajakučanskom mestu Čuski i objaviti jedan od najkrvavijih i najfundamentalističnijih revolucionarnih ratova u modernoj istoriji Latinske Amerike. Stvarnost kao da se pomešala sa fikcijom. Dok je pisac oživljavao dogodovštine verskih fanatika koji su u rađanju Brazilske republike videli delo Sotone, maoistički revolucionari su vešali pse o bandere u Limi da obznane izdaju „psa“ Den Sjaopinga kineske kulturne revolucije.

Tokom osamdesetih Berlinski zid se ljuljao, kovao se veliki demokratski savez Evropska unija, a Latinska Amerika je još vodila debate o fanatizmu, autoritarizmu i revoluciji. U Čileu je i dalje bila na vlasti snažna tlačiteljska pesnica Augusta Pinočea; Argentina je prepustila vlast vojnoj hunti Videle, Masere i Agostija; Brazil je i dalje bio pod vojnom upravom; istu sudbinu je delila Bolivija između 1964. i 1982; Paragvaj je bio feud Alfreda Stresnera; posle dve vojne diktature, Ekvador se upustio 1981. u teritorijalni sukob sa Peruom; iako bez diktature, Kolumbija je imala unutrašnju borbu sa raznim gerilskim pokretima, među kojima M-19, EPL, ENL i FARK; Venecuela je uživala na demokratskim temeljima koje je postavio Romulo Betankur, ali se 1989. desio Karakaso**, a 1992. osujećeni vojni udar Uga Čavesa; u Panami je bio Norijega; u Nikaragvi je sandinistička revolucija svrgla Somosu; Honduras je izašao iz diktature Pasa

* Sendero Luminoso (doslovno: Sjajna staza) – teroristička maoistička organizacija u Peru, posebno aktivna osamdesetih godina; delovanje joj je značajno opalo posle hapšenja lidera Amibaela Gusmana 1992. godine. (Prim. prev.)

** *Caracazo* – niz protesta i nereda u Karakasu, u martu 1989, protiv ekonomskih mera vlade Karlosa Andresa Peresa u kojima je nekoliko stotina lica poginulo a mnogo više nestalo. (Prim. prev.)

Garsije; u Salvadoru je otpočeo građanski rat između vojnika i gerilaca Fronta za nacionalno oslobođenje Farabundo Marti; Gvatemala je i dalje bila usred strašnog oružanog sukoba; Meksiko je živeo pod „savršenom diktaturom“ PRI*; na Haitiju je vladao Bejbi Dok; a na Kubi se održavao na vlasti nesalomljivi Fidel Kastro. Nimalo podsticajna panorama. Između državnih udara i revolucija, demokratija je bila retka pojava koja je teško mogla da se navikne na okruženje kojim su dominirali populistički moćnici, čvrstorukaši, korumpirani političari, revolucionarni fanatici i tirani sa svakojakim rojtama i zvezdicama.

Uprkos pretnjama Sendero Luminosa i MRTA**, u Peruu demokratski sistem kao da se ponovo konsolidovao s vladom Belaunde Terija i kasnije Alana Garsije. Sedam godina ustavne stabilnosti vratilo je veru u institucije, sve dok 28. jula 1987. u jednom govoru u Kongresu Garsija nije zapretio da će etatizovati banke, osiguravajuća društva i finansijska preduzeća. Ta mera je trebalo da vladi da kontrolu nad kreditima, ostavljajući industrijski sektor, uključujući sredstva javnog informisanja, na milost predsednika Apre. Legitimna vlast koju su glasačke kutije dale Garsiji bila je prekoračena i senka autoritarizma ponovo se nadvila nad krhku peruansku demokratiju (videti „Ka totalitarnom Peruu“).

Garsija nije uspeo da se dočepa banaka zato što su se Vargas Ljosa i grupa poslovnih ljudi stavili na čelo protesta i masovne manifestacije na trgu San Martin i tako, uz podršku hiljada građana, konačno uspeali da obore zakon. Na temelju

* PRI – *Partido Revolucionario Institucional*, hegemonistička meksička Revolucionarna institucionalna partija koja je gotovo bez prekida vladala Meksikom od revolucije do naših dana. (Prim. prev.)

** *Movimiento revolucionario Túpac Amaru* – Revolucionarni pokret Tupak Amaru. (Prim. prev.)

te mobilizacije rodio se Pokret Sloboda, građanska organizacija koja će nastaviti političku aktivnost i koja će, u savezu sa Narodnom akcijom i Narodnom hrišćanskom partijom, istaći kandidaturu Vargasa Ljose na predsedničkim izborima 1990. To je za pisca podrazumevalo jednu veliku promenu, a takođe i veliku pustolovinu. Više neće samo pisati komentare, raspravljati o idejama i suprotstavljati se preterivanjima; sada će morati da se pokazuje pred narodom, da daje izborne predloge i da se nosi sa svakodnevnim problemima.

Pošto je ulazak Vargasa Ljose u politiku bio motivisan Garsijinom ekonomskom politikom, bilo je očito da njegov plan vlade mora u tom pogledu da se razlikuje od Garsijinog. Jedan solidan stav u pogledu ekonomske materije pretpostavljao je konsultovanje stručnjaka za tu temu, intelektualaca čije su ideje u skladu sa idejom otvorenog društva koja mu je toliko bila prirasla za srce, ali čiji su argumenti bili svedeni na stručnu terminologiju. Liberalizam Berlina i Popera mogao je da ponudi opšte ideje za organizaciju proizvodnje, ali se to teško moglo prevesti u konkretne predloge kako da se smanji stopa inflacije ili pokrene proizvodni sektor. Protivno tome, ispostavilo se da su ideje ekonomiste Fridriha Augusta fon Hajeka, najokorelijeg kritičara centralizovane privrede, od velike koristi za suprotstavljanje posledicama decenija etatizma, merkantilizma i birokratske uspavanosti.

Ako su šezdesetih godina uzori bili Sartr, Kami i Bataj, prema kojima je Vargas Ljosa izoštravao svoje ideje, krajem osamdesetih i početkom devedesetih to su bili Berlin, Poper i Hajek. Dok su prva dvojica pružali ozbiljne argumente za borbu protiv nacionalizma, fašizma, marksizma, populizma, indihenizma i svih ideologija koje su težile zatvaranju pojedinca u širu strukturu, bila to nacija, partija, rasa, istorija ili bilo kakav oblik zatvaranja dragog moćnicima, vizionarima

ili revolucionarima, Hajek je tvrdio da je državna planska privreda, na vrhuncu u godinama kad je objavio *Put u ropstvo* (1944), koncentrisala ekonomsku moć u državnom aparatu, smanjivala mogućnost učešća građana i, kao posledicu, uspostavljala odnos zavisnosti koji je podrivao individualnu slobodu. Ako su fašizam i komunizam u nečemu bili slični, ovo je ta tačka: oba sistema su skupljala sve proizvodne snage i predavala ih u ruke državi. Time ne samo što su minirali individualnu inicijativu i ekonomske slobode već su omogućavali državi da pipke svoje moći protegne i do privatnog sektora.

Pošto je iščitao Hajeka, Vargas Ljosa je ostao ubeđen da se lična sloboda brani slobodnim preduzetništvom i tržištem. Sloboda je bila jedna i nerazdeljiva. Nije mogla da se pravi razlika između političke i ekonomske slobode, jer je jedna zavisila od druge. Etatizam koji su zagovarali Peron u četrdesetim godinama, Kastro i general Velasko u šezdesetim, Alan Garsija u osamdesetim, Ugo Čaves i Evo Morales u 2000, i PRI u Meksiku tokom čitavog veka, reprodukovao je merkantilistički sistem koji je pružao vladi neumerenu moć, ograničavao slobode, otvarao vrata klijentelizmu i korupciji, podsticao lihvarski mentalitet, uspavljavao inicijativu i ekonomsku dinamiku i podsticao centralizam, endemsko zlo latinskoameričkog društvenog života.

Za vreme svoje predsedničke kampanje, Vargas Ljosa je podsticao privatizaciju, fiskalnu disciplinu, strana ulaganja, i uspeo da ubedi veliki deo peruanskog biračkog tela da je kratkoročan put za prevazilaženje siromaštva oponašanje uzora zemalja koje su se, kao Japan, Tajvan, Južna Koreja, Singapur ili Španija, ubacile na svetsko tržište i izvukle korist od globalizacije. Ali pri kraju trke, kad je sve ukazivalo na pobedu na izborima, povampirili su se demoni koje

je Vargas Ljosa pokušao da protera iz javnog života, pa se inženjer Alberto Fuhimori, prisvajajući populistička i demagoška oruđa – a potom i rasistička – izborio za drugi izborni krug, koji je unapred osuđivao pisca na poraz.

Fuhimorijeva pobjeda nije značila samo nazadovanje u ličnom i kolektivnom naporu da se preobrazi peruanska stvarnost putem liberalnih ideja. Dve godine kasnije, 1992, Fuhimori će zatvoriti Kongres, Vrhovni sud i Sud ustavnih garancija, suspendovaće Ustav i počće da vlada dekretima, uz autopuč koji mu je dao kontrolu nad pravosuđem, zakonodavstvom, privredom i vojskom (videti „Povratak varvarstvu?“). Pošast autoritarizma, naizgled proterana iz javnog života dvanaest godina ranije, vratila se da nagrize peruanski demokratski sistem. Stvorila je, sem toga, presek koji će se nametnuti narednih godina kao štetna moda u Latinskoj Americi: prisvajanje svih grana vlasti na zakonit način, sticanje izvršne vlasti demokratskim putem da bi se posle izneverila pravila igre reformisanjem Ustava, mešanjem u pravosuđe, obezbeđenjem parlamentarne većine i zastrašivanjem opozicije i medija javnog informisanja. Prekršivši obećanje da više neće iznositi javno mišljenje o Peruu, Vargas Ljosa je žestoko protestovao i zahtevao osudu od strane međunarodne zajednice. Svi ti napori su bili uzaludni. Atentatima Sendero Luminosa i MRTA, sada se pridružio i autoritarni režim pa je Peru, još jednom, ušao u debatu diktatura ili revolucija.

Iako se Fuhimorijev režim postarao da okalja njegovu sliku i zavadi ga sa narodom u zemlji, Vargas Ljosa je na duge staze dobio tu bitku. Skandali korupcije izazvani video-snimcima na kojima se video „jaki čovek“ režima, bivši kapetan Vladimiro Montesinos, kako šakom i kapom deli mito, izazvali su veliko nezadovoljstvo građana. U novembru

2000, koristeći jedno putovanje u Japan, Fuhimori je pripremio jazbinu gde će prespavati svoj diktatorski mamurluk, pa je poslao pismo Kongresu kojim je obznanio svoju ostavku.

Vraćala se demokratija u Peru, ali ne i politička stabilnost. Novi talas revolucionarnog populizma trajao je više godina, od izborne pobjede bivšeg pučiste Uga Čavesa u Venecueli, privlačeći hiljade ljudi novim oblicima autoritarne vlasti (videti „Dole ludak!“). Oživljavajući mit Simona Bolivara i Fidela Kastru o antiimperijalističkoj borbi i bolivarskom jedinstvu, Čaves je započeo proces preuzimanja i rušenja venecuelanskih demokratskih institucija, prisvajajući Fuhimorijevu taktiku za kontrolu Vrhovnog suda, vladavinu dekretima, prisvajajući najrentabilnija preduzeća (naročito naftaška), osnivajući Bolivarsku miliciju, stvarajući medije javnog informisanja i klimu društvene konfrontacije. Ta replika gevarizma u unutrašnjem demokratskom sistemu ubrzo je postala izvozni proizvod. Čaves je pokušao da poseje svoju bolivarsku revoluciju u raznim zemljama Latinske Amerike, među njima i u Peruu, podržavajući predsedničku kandidaturu bivšeg oficira Oljante Umale.

Dinastija Umala, na čelu sa patrijarhom Isakom Umalom, zagovara nacionalizam i ksenofobiju. Njihovi predlozi išli su od rasne hijerarhizacije društva (samo Peruanci „bakarne boje kože“ imali bi sva prava; belci bi bili građani drugog reda), do progona homoseksualaca i javnog linčovanja „neoliberalna što prodaju otadžbinu“. Prvog oktobra 2005, pokazujući da se ne šali, Antauro, Oljantin brat i lider pokreta „Etnokaserista“*, oružjem je zauzeo jednu policijsku stanicu u andskom gradu Andauajlas i zatražio

* *Etnocacerismo* ili *etnonacionalismo*, peruanski ultranacionalistički pokret i doktrina koja se oslanja na etničke mitove preinkanske i inkanske države, po simbolima i ideologiji vrlo blizak nacizmu. (Prim. prev.)

ostavku predsednika Alehandra Toledo (videti „Krvavo izmotavanje“). Mada bi ovakvi promašaji trebalo da mu uskrate bilo kakvu političku opciju, Umala je pobedio u prvom krugu na predsedničkim izborima 2006. Pre no što je doznao ko će mu biti protivnik u drugom krugu – da li Alan Garsija ili Lurdes Flores – Vargas Ljosa je podstakao formiranje jednog saveza demokrata da bi izbegao pobedu etnokaserista. Garsijina prošlost nije pobuđivala baš naročiti optimizam, ali dopustiti da pobedi Umala značilo bi, osim direktnog mešanja Čavesa u Peru, konsolidaciju jednog fašističkog režima, podstaknutog trulim ratobornim nacionalističkim idejama, demagogijom, ksenofobijom, homofobijom. Suočen s tom mogućnošću Vargas Ljosa nije oklevao: dao je svoj glas Garsiji i proslavio njegovu pobedu kao manje zlo koje je moglo da zadesi Peru.

Mada je klima u Latinskoj Americi sada manje uzburkana nego prethodnih decenija, zemlje regiona su i dalje daleko od postizanja društvenog i političkog konsenzusa koji bi jemčio stabilnost vlada. Još uvek se vode žučne polemike da li Latinska Amerika treba da sledi put Čilea i Brazila, zemalja gde postoji pragmatična, neideologizovana levica koja je napravila krupan korak u pravcu razvoja, ili Kube i Venecuele, gde svemoćni vlastodršci zaodenući revolucionarnim ruhom ponavljaju ekonomske formule i demagošku retoriku što se još od četrdesetih godina pokazala neefikasnom. Ekonomske brojke i stvarni podaci pružaju očigledan odgovor, ali sklonost ka utopiji i dalje je neodoljiv porok latinskoameričkog mentaliteta. Izgubljeni rajevi – biblijski, bolivarski, indihenistički, peronistički, gevaristički, kastristički, pinočeovski – i dalje hrane nade uzduž i popreko kontinenta. U politici je ta sklonost da se živi u nerealnosti, i da se stvaraju fiktivni svetovi gde je sve savršeno, bila pogubna. U kulturi,

međutim, podstakla je stvaranje velikih književnih i drugih umetničkih dela čije su razuzdane maštarije zasenjivale svojim bogatstvom. To je drugo lice Latinske Amerike, lice jednog Garsije Markesa, Botera, Borhesa, Kortasara, Fride Kalo, Kabrere Infantea, Sisloa i samog Vargasa Ljose. Izmaštani svetovi, plod njihovih ruku, okoristili su se tom sklonošću da se poriče stvarnost. U umetnosti stvaralac može da nametne svoja merila događajima i da učini da sve pasuje, da logično i nelogično zajednički opstaju, kao u Makondu, da se stvarnosti proizvoljno daju drukčije razmere, kao na Boterovim slikama, da se fikcija zakači za svet i preinači ga, kao u Borhesovim pričama. U stvarnosti, nasuprot tome, ti pokušaji da se zbivanja na silu uteraju u neki prefabrikovani model obično završavaju tragično. Borbe za slobodu Vargasa Ljose tražile su da umetnici mogu da puste na volju svoju maštu i stvaraju utopijske svetove, tako nemoguće, zlokobne, krvave ili savršene kako im njihova imaginacija to dopusti, a da nijedan ideolog ne proda rog za sveću i ne ostvari neki sličan projekt. Dok umetnici mogu da se okušaju u stvaranju mitskih i iracionalnih formi, da budu bogoubice i da maštaju o nekom svetu po sopstvenoj meri, političari moraju da se spuste na zemlju, da odmere stvarnost i postave osnove tog nesavršenog, svetskog sistema, koliko skromnog toliko delotvornog, koji je demokratija.

Madrid, novembar 2008.

POGLAVLJE I

POŠAST AUTORITARIZMA

ZEMLJA HILJADU LICA

Arekipa, grad u kojem sam rođen, na jugu Perua, u dolini Anda, bio je čuven po svom klerikalnom i buntovnom duhu, po svojim pravnicima i svojim vulkanima, bistrini neba, ukusu škampa i po svom regionalizmu. Po „nevadi“, takođe, nekoj vrsti prolazne neuroze koja saleće njene žitelje. Jednog lepog dana najkrotkiji čovek iz Arekipe prestane da uzvraća pozdrave, satima ima namršteno lice, čini i govori najčudnije gluposti i zbog jednostavne razlike u mišljenju pokušava da pridavi svog najboljeg prijatelja. Nikome to nije ni čudno niti se ljuti, jer shvataju da je tog čoveka uhvatila „nevada“ i da će već sutra biti ponovo dobroćudni smrtnik odranije. Mada me je, one godine kad sam se rodio, moja porodica odvela iz Arekipe i nikad se nije vratila da živi u tom gradu, oduvek sam se osećao veoma kao Arekipljanin, i takođe verujem da šale na naš račun u čitavom Peruu – kažu da smo arogantni, antipatični, pa čak i ludi – proističu iz puke zavisti. Zar ne govorimo najčistijim kastiljanskim u čitavoj zemlji? Zar nemamo ono arhitektonsko čudo, Svetu Katalinu, manastir gde je živelo pet stotina iskušnica u kolonijalna vremena?

Zar nismo bili poprište najstrahobalnijih zemljotresa i najvećeg broja revolucija u peruanskoj istoriji?

Od prve do desete godine živeo sam u Kočabambi u Boliviji, i iz tog grada gde sam bio nevin i srećan, sećam se više od onog što sam radio i ljudi koje sam sretao, kao i knjiga koje sam pročitao: *Sandokan*, Nostradamus, *Tri musketara*, Kaljostro, *Tom Sojer*, *Simbad*. Priče o gusarima, istraživačima i banditima, romantične ljubavi, takođe stihovi koje je skrivala moja majka u svom noćnom stočiću (i koje sam čitao ne razumevajući ih, samo zato što su imali čar zabranjenog voća) zauzimali su najbolji deo mog vremena. Kako je bilo nedopustivo da se te čarobnjačke knjige završavaju, ponekad sam im izmišljao nova poglavlja ili im menjao kraj. Ti produžeci i prepravke tuđih priča bili su prvo što sam napisao, prvi nagoveštaji moje pripovedačke vokacije.

Kao što uvek biva kod stranih porodica, život u inostranstvu pojačao je patriotizam. Do desete godine bio sam ubeđen da je posebna sreća biti Peruanac. Moje viđenje Perua tada je imalo više veze sa postojbinom Inka i osvajača nego sa stvarnim Peruom. Taj sam upoznao tek 1946. Porodica se preselila iz Kočabambe u Pijuru, gde je moj deda naimenovan za prefekta. Putovali smo kopnom, sa zaustavljanjem u Arekipi. Sećam se svog uzbuđenja kad sam stigao u rodni grad i kako me je mazio ujka Eduardo, vrlo pobožan neženja i sudija. Živeo je sa svojom služavkom Inosensijom, kao španski provincijski gospodin, nalickan, uredan, stareći sred prastarog nameštaja, starih portreta i vremešnih stvari. Sećam se svog uzbuđenja kad sam prvi put ugledao more u Kamani. Vrištao sam i gnjavio dok moji baba i deda konačno nisu pristali da zaustave kola i puste me da se zagnjurim u vodu na toj divljoj plaži. Moje morsko krštenje nije ispalo baš uspešno jer me je uštinoio jedan rak. Ali, čak i tako, opstala je moja ljubav na

prvi pogled prema peruanskoj obali. Te tri hiljade kilometara pustinje, tek tu i tamo prekinute malim dolinama pokraj reka koje su se spuštale sa Anda i sudarale se sa vodom Pacifika, imaju svoje ljubitelje. Zadrta branitelji naše indijanske tradicije i protivnici svega što je špansko optužuju primorce da su frivolni i skloni da prihvate sve što je strano, tvrdeći da je velika nesreća što je središte političkog i privrednog peruanskog života premešteno iz planine na obalu – iz Kuska u Limu – jer je tako počeo gušeci centralizam koji je od Perua načinio neku vrstu pauka: jednu zemlju sa ogromnom glavom – prestonica – i nekoliko rahitičnih ekstremiteta. Jedan istoričar je nazvao Limu i obalu „anti-Peruom“. Ja bih, kao Arekipljanin, dakle „gorštak“, trebalo da budem u ovoj polemici na strani Anda i protiv primorske pustinje. Međutim, kad bi mi dali da biram između ovog predela, Anda ili amazonske džungle – tri područja na koja se po dužini deli Peru – verovatno bih se privoleo tom pesku i talasima.

Obala je bila periferija carstva Inka, civilizacije koja je zračila iz Kuska. To nije bila jedina peruanska prehispan-ska kultura, ali svakako najmoćnija. Proširila se po Peru, Boliviji, Ekvadoru i delimično Čileu, Kolumbiji i Argentini. Tokom kratkog postojanja od nešto više od jednog veka, Inke su pokorile desetine naroda, izgradile puteve, sisteme za navodnjavanje, tvrđave, utvrde i uspostavile administrativni sistem koji im je dopustio da proizvode dovoljno da bi svi Peruanci bili siti, nešto što nijednom potonjem sistemu nije pošlo za rukom. Uprkos tome što me spomenici koje su ostavili, kao Maču Pikču ili Saksajuaman, zadivljuju, oduvek sam mislio da peruanska tuga – vidna crta našeg karaktera – možda potiče upravo od Inka: jednog birokratskog, strogo uređenog društva ljudi-mrava, gde je neki svemoćni valjak izbrisao svu ličnost pojedinaca.

Da bi održale u pokornosti narode kojima su vladale, Inke su pribegavale dobro smišljenim lukavstvima, kao što su prihvatanje njihovih božanstava i podizanje njihove aristokratije na nivo vazalskih provincijskih upravnika. Pri-menjivale su takođe *mitimaes*, ili presađivanje stanovništva; išćupale bi neki narod iz njegovog prirodnog staništa i uba-civale u drugo, potpuno strano i udaljeno. Najstarije pesme Kečua koje su do nas dospele jesu elegije tih pogruženih ljudi u stranim zemljama koji pevaju o svojoj izgubljenoj otadžbini. Pet vekova pre Velike sovjetske enciklopedije i romana 1984. Džordža Orvela, Inke su praktikovale mani-pulaciju prošlosti u funkciji političkih potreba sadašnjosti. Svaki kuskanski imperator je dolazio na presto sa svitom *amautas* ili mudraca, čiji je posao bio da preprave istoriju kako bi dokazali da ona svoj vrhunac dostiže upravo za vreme vladajućeg Inke, kome su se od tada pripisivala sva osvajanja i svi podvizi prethodnika. Kao rezultat, nemoguće je rekonstruisati tu tako borhesovski izopačenu istoriju. Inke su imale jedan razrađen mnemotehnički sistem za registro-vanje količina – *quipus* – ali nisu poznavale pismo i meni je oduvek bila ubedljiva teza po kojoj nisu želele da ga imaju jer je predstavljalo opasnost za njihov tip društva. Umetnost Inka je stroga i hladna, bez mašte i veštine koje se zapažaju kod drugih preinkanskih kultura, kao što su Naska i Parakas, od kojih potiču oni neverovatno prefinjeni perjani ogrtači i tkanine sa zagonetnim figurama koje su do dana današnjeg sačuvale boje i čaroliju.

Posle poretka Inka, Peruanac je morao da izdrži gaženje drugog valjka: vladavinu Španaca. Osvajači su u Peru doneli jezik i veru kojim danas mi, većina Peruanaca, govorimo i na kojem se ispovedamo. Ali nekritično veličanje kolonijalnih vremena podjednako je pogrešno kao idealizacija vladavine

Inka. Jer mada je kolonija od Perua učinila središte vicekraljevstva koje je obuhvatalo i teritorije mnogih današnjih republika, a od Lime prestonicu sa blistavim raskošnim dvorom i važnim akademskim i obrednim životom, donela je takođe i versko mračnjaštvo, inkviziciju, cenzuru, pa čak uspela da zabrani jedan književni rod – roman – i da progoni nevernike i jeretike, kojima su se često proglašavali ljudi dovoljno hrabri da misle svojom glavom. Kolonija je značila izrabljivanje Indijanaca i crnaca i uspostavljanje ekonomskih kasta koje su i te kako preživjele i stvorile od Perua zemlju ogromnih nejednakosti. Nezavisnost je bila politički fenomen koji je ovo društvo samo podelio na manjinu koja je uživala povlastice modernog života i na masu koja živi u neznanju i siromaštvu. Sva pompa inkanskog poretka, kolonije i republike nije uspela da iz mog pamćenja izbriše činjenicu da nijedno društveno uređenje pod kojim smo živeli nije bilo u stanju da umanja do prihvatljivih razmera razlike među Peruancima i da taj žig ne mogu da nadomeste arhitektonski spomenici, ratnički podvizi niti dvorski sjaj.

Ništa od svega ovoga nije mi, dakle, prolazilo kroz glavu kad sam se vratio iz Bolivije. Moja porodica je imala biblijske navike: selila se cela – ujaci, tetke, rođaci, snajke – išli su za dedom, porodičnim osloncem. Tako smo stigli u Pijuru. Taj grad, okružen peščanim prostranstvima, bio je moje prvo peruansko iskustvo. U školi su mi se drugovi rugali što sam govorio kao „gorštak“ – sa jakim „r“ i „s“ – i što sam vero-
vao da bebe donose rode. Oni su mi objasnili da se te stvari dešavaju manje vazdušnim putem.

Moje pamćenje je prepuno slika iz te dve godine koje sam tamo proveo. Peruanci su otvoreni, površni, šaljivi i srdačni. U tadašnjoj Pijuri pila se veoma dobra čiča* i igrala se vešto

* Blago alkoholno piće. (Prim. prev.)

jedna regionalna igra – tondero – a odnosi između „mešanača“ i „belaca“ bili su manje zategnuti nego na drugim mestima: neobaveznost i bekrijski duh Pijuranaca smanjivali su socijalne razlike. Zaljubljeni su pevali serenade pod balkonima devojaka, a momci koji nisu bili dobro prihvaćeni krali su devojke: vodili su ih na neko imanje na par dana da bi se posle – srećan kraj, porodice izmirene – u katedrali pravila velika crkvena svadba. Otmice su bile najavljivane i proslavljane, kao nadolazak reke koja je, nekoliko meseci godišnje, donosila život plantažama pamuka.

Pijura je bila veliko mesto, prepuno događaja što raspaljuju maštu. Postojala je Mangačerija, sva od glinenih i trščanih koliba, gde se pila najbolja čiča, i postojao je Galjinasera, između reke i pruge. Te dve četvrti su se mrzele i ponekad bi izbijale žestoke tuče između „mangačea“ i „galjinasa“. Bila je tu i „zelena kuća“, gradska javna kuća podignuta usred pustinje, noću osvetljena i bučna, gde su se videle uznemiravajuće siluete. To mesto protiv koga su grmeli salesijanski sveštenici plašilo me je i opčinjavalo; satima sam o njemu pričao, maštajući i uhodeći ono što se tamo događalo. Ta uboga drvena građevina gde je svirao neki orkestar iz Mangačerije i kuda su lokalci išli da jedu, slušaju muziku, pričaju o poslovima, kao i da vode ljubav – parovi su to radili na otvorenom, pod zvezdama, na mlakom pesku – jedno je od mojih najupečatljivijih sećanja iz detinjstva. Tako se rodila *Zelena kuća*, roman u kojem sam, preko potresa koje u životu i mašti Pijuranaca izaziva otvaranje javne kuće, i podviga i nedaća grupe pustolova iz Amazonije, pokušao da u mašti sjedinim dva peruanska područja – pustinju i džunglu – koliko udaljena, toliko različita. Sećanjima iz Pijure dugujem takođe podstrek da napišem nekoliko priča moje prve knjige: *Šefovi*. Kad se ova zbirka pojavila, neki kritičari

su u njoj videli radiografiju latinskoameričkog „mačizma“. Ne znam da li je to tačno: ali znam pouzdano da smo ja i moji peruanski vršnjaci porasli sred tog nežnog nasilja – ili nasilne nežnosti – koje sam pokušao da oživim u svojim prvim pričama.

Upoznao sam Limu kad sam napuštao detinjstvo i taj grad sam mrzeo od prvog dana jer sam u njemu bio prilično nesrećan. Moji prethodno rastavljeni roditelji ponovo su bili zajedno, posle deset godina. Život sa ocem značio je odvajanje od dede, babe i ujaka i potčinjavanje disciplini krajnje strogog čoveka koji je za mene bio stranac. Moja prva sećanja na Limu vezana su za to teško iskustvo. Živeli smo u Magdaleni, tipičnoj četvrti srednje klase. Ali ja sam provodio vikende, kad sam imao dobre ocene – to mi je bila nagrada – kod mojih stričeva u Mirafloresu, veoma bogatoj četvrti uz more. Tamo sam upoznao grupu momaka i devojaka mojih godina s kojima sam delio mladalačke obrede. To se tada zvalo „imati svoj kraj“: paralelna porodica, čiji je dom neko ćoš, društvo s kojim se igra fudbal, tajno puši, uči da se igra mambo i da se curama izjavljuje ljubav. U poređenju sa naraštajima koji su sledili, bili smo pravi anđelčići. Mladi u Limi danas počinju da vode ljubav u vreme prvog pričešća i da puše svoj prvi džoint još pre mutiranja. Mi nismo ni znali da postoji droga. Naše vragolije nisu išle dalje od ušunjavanja u bioskop kad se prikazuju zabranjeni filmovi – koje je crkvena cenzura kvalifikovala kao „nepodobne za gospođice“ – ili od ispijanja „kapetana“ – otrovne mešavine vermuta i piska – u bakalnici na ćošku, pre odlaska na subotnje zabave gde se nikad nisu služila alkoholna pića. Sećam se jedne vrlo ozbiljne diskusije nas muških iz kraja – biće da smo imali četrnaest ili petnaest godina – koja je trebalo da urodi zaključkom koji je dopustiv način ljubljenja devojke na

nedeljnom matineu. Ono što Đakomo Kazanova šovinistički zove „italijanskim stilom“ – ili poljubac s jezikom – bilo je jednoglasno odbačeno, kao smrtni greh.

Tadašnja Lima bila je krajem četrdesetih još uvek mala, bezbedna, mirna i lažljiva. Živeli smo u odvojenim klasama. Bogati i imućni u Orantiji i San Isidru; srednja klasa s boljim primanjima u Mirafloresu, a sa manjim u Magdaleni, San Migelu, Baranku; sirotinja, u Viktoriji, Linseu, Baho el Puenteu, Porveniru. Mi momci iz povlašćenih staleža gotovo nismo ni viđali siromahe pa nismo čak bili svesni njihovog postojanja: oni su bili tamo, u svojim četvrtima, opasnim i udaljenim mestima gde su se, izgleda, dešavali zločini. Momak poput mene, ako nije izlazio iz Lime, mogao je da provede život u iluziji da živi u zemlji belaca i mešanaca gde se govori španski, potpuno nesvestan miliona Indijanaca – trećine stanovništva – koji su govorili jezik kečua i imali potpuno drukčije običaje.

Imao sam sreću da nekako probijem taj obruč. Sada mi se čini da je to bila sreća. Ali onda, 1950, to je bila prava drama. Moj otac je otkrio da sam pisao pesme i zabrinuo se za moju budućnost – pesniku je bilo gotovo suđeno da umre gladan – i za moju „muškost“ (verovanje da su svi pesnici pomalo pešovani još je rasprostranjena u izvesnim slojevima) i da bi me zaštitio od tih opasnosti, pomislio je da je idealni protivserum bio Vojna škola *Leonsio Prado*. Proveo sam dve godine u tom internatu. *Leonsio Prado* je bio peruansko društvo u malom. Primali su u njega momke iz visokog društva koje su roditelji tamo slali gotovo kao u popravni dom, mladiće iz srednje klase koji su želeli da naprave vojnu karijeru, ali i mlade iz skromnijih slojeva, jer je škola imala sistem stipendija koji je otvarao vrata deci siromašnijih porodica. Bila je to jedna od retkih institucija u

Peruu gde su zajedno živeli bogati, siromašni i srednje imućni; belci, mešanci, Indijanci, crnci, Azijati; momci iz Lime i iz unutrašnjosti. Zatvorenost i vojna disciplina bile su mi nepodnošljive, kao i atmosfera brutalnosti i siledžijstva. Ali verujem da sam za te dve godine upoznao pravo peruansko društvo, te kontraste, napetosti, predrasude, iskorišćavanja i bes koje jedan momak iz Mirafloresa nije ni slutio da postoje. Zahvalan sam *Leonsiju Pradu* i za još nešto: pružio mi je iskustvo koje je postalo sirovina mog prvog romana. *Grad i psi* oživljava, s mnogo toga izmišljenog, razume se, život u jednom peruanskom mikrokosmosu. Knjiga je bila i te kako primećena. Hiljadu primeraka je obredno spaljeno u dvorištu vojne škole, a nekoliko generala je žestoko napalo knjigu. Jedan od njih je rekao da je knjigu napisao „degenerisani um“, a drugi, maštovitiji, da je nesumnjivo objavljivanje tog romana platio Ekvador kako bi opanjkao peruansku vojsku. Knjiga je doživela uspeh, ali mi je zauvek ostala nedoumica da li zbog svojih vrлина ili zbog skandala koji je izazvala.

Za poslednjih dvadeset godina milioni iseljenika iz planina nastanili su se u Limi, po sirotinjskim četvtima – eufemistički prozvanim „nova naselja“ – poniklim oko starih četvrti. Za razliku od nas, momci srednjeg staleža u Limi otkrivaju danas stvarnost zemlje čim otvore prozore svojih kuća. Sada sirotinje ima na sve strane, bilo da su ulični prodavci, skitnice, prosjaci, razbojnici. Sa svojih pet i po ili šest miliona žitelja i ogromnim problemima – otpad, loš javni saobraćaj, oskudica stanova, kriminal – Lima je izgubila mnogo od lepote kao što je kolonijalna četvrt s balkonima i žaluzinama, svoj mir i svoju karnevalsku buku. Ali sada je zaista postala glavni grad Perua, jer su konačno svi staleži i svi problemi čitave zemlje u njoj zastupljeni.

Kažu da se mržnja brka sa ljubavlju i mora da je tako, jer se meni, koji čitav život opanjkavam Limu, mnoge stvari u tom gradu sviđaju. Njegova izmaglica, na primer, ta gaza što ga od maja do novembra prekriva i koja je ostavila toliki utisak na Melvila kad je ovuda prošao (nazvao je Limu u *Mobi Diku* „najtužnijim i najčudnijim gradom koji se može zamisliti“ jer se „zaogrnuo belim velom“ koji „povećava užas teskobe“). Volim njenu kišicu, nevidljive kapi koje čovek oseća kao paukove nožice po licu, od čega je sve stalno vlažno, a mi njegovi žitelji osećamo se zimi pomalo kao amfibije. Volim njene plaže hladnih voda i velikih talasa, idealnih za surfovanje. I volim njen stari stadion gde idem na fudbalske utakmice da navijam za klub *Universitario de Deportes*. Ali znam da su to veoma lične slabosti i da ono najlepše u mojoj zemlji nije u Limi, već u unutrašnjosti, u pustinji, u Andima, ili u prašumi.

Peruanski nadrealista Sesar Moro nazvao je agresivno jednu od svojih pesama – „Užasna Lima“. Godinama kasnije, drugi pisac, Sebastijan Salasar Bondi, preuzeo je to optužujuće ime i napisao, pod tim naslovom, jedan ogleđ sa ciljem da uništi mit o Limi, idealizaciju grada u pričama i legendama i tekstovima narodne muzike, i da pokaže kontrast između tog grada, navodno mavarskog i andaluzanskog, grada filigranskih žaluzina iza kojih „pokrivene“, žene tajanstvene đavolske lepote izazivahu gospodu s nupuderisanim perikama, i one prave, teške, prljave i kavgadžijske Lime. Čitava peruanska književnost mogla bi da se podeli na dve tendencije: onih koji obožavaju i onih koji kude Limu. Pravi grad verovatno niti je tako divan kako kažu prvi niti tako užasan kako tvrde drugi.

U celosti gledano, to je ipak jedan glad bez prave ličnosti, ima u njemu prekrasnih mesta, kao što su neki trgovi,

manastiri ili crkve, i taj dragulj Ačo, stadion za koridu. Lima održava strast za koridu još od kolonijalnih vremena i tipični ljubitelj iz Lime je pravi poznavalac, barem podjednako dobar kao neko iz Meksika ili Madrida. Spadam među entuzijaste koji nastoje da ne propuste nijednu koridu Oktobarskog sajma. Tu strast mi je usadio ujka Huan, još jedan od bezbrojnih rođaka s majčine strane. Njegov otac je bio prijatelj sa velikim torerom Huanom Belmonteom i ovaj mu je poklonio jedno od svojih blistavih odela u kojima se borio s bikovima u Limi. To odelo se čuvalo u kući ujka Huana kao relikvija i nama deci se pokazivalo samo u naročitim prilikama.

Jednako svojstvene Limi kao koride jesu i vojne diktature. Peruanci, moji vršnjaci, živeli su duže pod nasilnim vladama nego u demokratiji. Prva diktatura koju sam osetio na svojoj koži bila je generala Manuela Apolinarija Odrije, od 1948. do 1956, u doba kad smo ja i moji vršnjaci od dece postajali ljudi. General Odrija je svrgao jednog advokata iz Arekipe, Hosea Luisa Bustamantea i Rivera, rođaka mog dede. Ja sam ga upoznao dok smo živeli u Kočabambi, došao je da prenoći u kući mog dede i moje babe i sećao sam se kako je imao dobar rečnik – slušali smo ga otvorenih usta – i bakšiša koji mi je tutnuo u ruke pre nego što je otišao. Bustamante je bio kandidat Demokratskog fronta na izborima 1945, jednog saveza u kojem je većinu imala partija aprista, Viktora Raula Aje de la Torea. Apristi – levi centar – bili su žestoko proganjani od strane diktatura. Kao nezavisni kandidat, Bustamante je u stvari bio kandidat Apre*, jer ta partija nije mogla da učestvuje na izborima. Tek što je bio izabran – velikom

* *Alianza Popular Revolucionaria Americana* (APRA) – Američki narodni revolucionarni savez čiji je osnivač bio Viktor Raul Aja de la Tore, a aprista Alan Garsija je bio predsednik Perua. (Prim. prev.)

većinom – Apra je prema Bustamanteu počela da se ponaša kao da je njihova marioneta. Istovremeno, pećinarska i trogloditska desnica je podstakla žestoko neprijateljstvo protiv onoga kojeg je smatrala instrumentom crne zveri: Apre. Bustamante je održavao svoju nezavisnost, odupro se pritiscima sa levice i sa desnice i vladao poštujući slobodu izražavanja, sindikalnog života i političkih partija. Potrajao je samo tri godine, uz uličnu agitaciju, političke zločine i bune, sve do Odrijinog državnog udara. Divljenje koje sam kao dete gajio prema tom gospodinu purpurne kravate koji je koračao kao Čaplin i dalje čuvam, jer se za Bustamantea mogu reći stvari koje su retkost u nizu vladalaca moje zemlje: da je sa vlasti otišao siromašniji nego kad ju je preuzeo, da je bio tolerantan prema svojim protivnicima, a strogo prema svojim pristašama, kako niko ne bi mogao da ga optuži da je pristrasan, i da je doslovno poštovao zakone, sve do svog političkog samoubistva.

S generalom Odrijom vratilo se varvarstvo u Peru. Iako je Odrija pobio, utamničio i deportovao priličan broj Peruanaca, „osmogodište“ je bilo manje krvoločno od drugih južnoameričkih diktatura toga vremena. Ali je, zauzvrat, bilo više korupcije. Ne samo zato što su vođe režima napunile džepove već još gore, zato što su laž, veze, ucene, potkazivanja i zloupotreba stekli karakter javnih institucija i zagadili čitav život zemlje.

Upisao sam se na Univerzitet San Markos u to vreme (1953) da studiram prava i književnost. Moja porodica je gajila nade da ću se upisati na Katolički univerzitet, kuda su išli mladi iz „pristojnih porodica“, kako se tada govorilo. Ali ja sam izgubio nadu između četrnaest i petnaest godina i nisam hteo da budem „fin dečko“. Na poslednjoj godini srednje škole otkrio sam društvenu problematiku, na onaj

romantični način na koji dete otkriva predrasude i društvene nejednakosti, i hteo sam da se identifikujem sa siromašnima i sprovedem revoluciju koja bi donela pravdu u Peru. San Markos – laički i nacionalni univerzitet – imao je tradiciju nekonformizma koja me je privlačila isto koliko i njegove akademske vrline.

Diktatura je rastočila univerzitet. Bilo je profesora u izgnanstvu i prethodne, 1952. godine, velika racija poslala je desetine studenata u zatvor ili u inostranstvo. Atmosfera straha i nepoverenja vladala je slušaonicama, gde je diktatura imala policajce upisane kao redovne studente. Partije su bile van zakona a apristi i komunisti – veliki suparnici u to doba – delovali su u ilegali.

Ubrzo posle stupanja na San Markos postao sam aktivista Kauidea, što je bilo ime pod kojim je pokušavala da vaskrsne diktaturom veoma pogođena Komunistička partija. Naše delovanje bilo je prilično bezopasno. Tajno smo se sastajali u malim ćelijama da proučavamo marksizam, štampali smo letke protiv režima, svađali se sa apristima; kovali smo zaveru kako bi univerzitet podržao radničku borbu – naš podvig bio je kad smo uspeali da organizujemo jedan štrajk na San Markosu u znak solidarnosti sa radnicima tramvaj-džijama – a naši ljudi ušli u univerzitetske institucije. Bila je to epoha apsolutne vladavine staljinizma i na području književnosti, zvanična partijska estetika bila je socijalistički realizam. Mislim da je to bilo prvo što me je razočaralo u vezi sa partijom. Mada nevoljno, zbog uticaja Sartra, koga sam veoma cenio, na kraju sam se pomirio sa dijalektičkim i istorijskim materijalizmom. Ali nikad nisam mogao da prihvatim izopačene postavke socijalističkog realizma koji je eliminisao tajnu i pretvarao književni zanat u propagandnu gimnastiku. Naše diskusije su bile beskonačne i u jednoj

takvoj debati, kad sam rekao da je *Kako se kalio čelik* Nikolaja Ostrovskog anestezijski roman i branio *Zemaljsku hranu* dekadentnog Andrea Žida, jedan moj drug mi je ovako rekao: „Ti si jedan potčovek.“

Na izvestan način sam to i bio, jer sam sa sve većim divljenjem gutao dela mnogih pisaca među marksistima tog vremena smatranih „grobarima zapadne kulture“: Henri Miler, Džojls, Hemingvej, Prust, Malro, Selin, Borhes, ali posebno Fokner. Možda sam ono najtrajnije tokom mojih univerzitetskih godina naučio ne u učionicama nego u romanima i pričama sage o Okrugu Joknapatafa. Sećam se prosvećenja tokom čitanja – sa olovkom i papirom u ruci – *Svetlosti u avgustu*, *Divljih palmi*, *Dok ležah na samrti*, *Buke i besa*, i tako dalje, i učenja sa tih stranica beskrajne složenosti, nijansi, odjeka i bogatstva teksta i ideja koje može imati jedan roman. Otkrića da pripovedati dobro zahteva tehniku jednog iluzioniste. Moji književni uzori iz mladosti su bleđeli, kao Sartr, koga sada ne mogu ponovo da čitam. Ali je Fokner i dalje autor za uzglavlje i uvek kad ga ponovo čitam, uveravam se da je njegovo delo *summa* pisanja romana, uporediva sa velikim klasicima. Pedesetih godina mi Latinoamerikanci smo čitali najviše Evropljane i Severnoamerikance, a veoma malo naše autore. To se promenilo: latinskoamerički čitaoci su otkrili svoje romanopisce istovremeno kad je to pošlo za rukom ostatku sveta.

Tih godina od ključnog značaja za mene je bilo što sam upoznao šefa bezbednosti diktature, najomraženijeg čoveka posle samog Odrije. Ja sam tada bio delegat Univerzitetske federacije San Markosa. Bilo je mnogo naših studenata u zatvoru i saznali smo da su ih držali da spavaju na podu ćelija, bez madraca ni prekrivača. Skupili smo dobrovoljne priloge i kupili ćebad. Ali kad smo hteli da im odnesemo, u zatvoru – koji se nalazio tamo gde se danas nalazi hotel

Šeraton u čijim sobama, kažu, jadikuju duše mučenih u staroj tamnici – rekli su nam da samo upravnik vlade don Alejandro Esparsa Sanjartu može da ovlasti to uručenje. U Federaciji je odlučeno da petoro delegata zatraže od njega da ih primi. Ja sam bio jedan od tih petoro.

Veoma mi je živ utisak koji sam imao kad sam izbliza – u njegovoj kancelariji u Ministarstvu vlade, na Trgu Italija – video taj zastrašujući lik. Bio je to sitan pedesetogodišnjak, uštogljen i dosadan čovek koji kao da nas je posmatrao kroz vodu i uopšte nije slušao. Pustio nas je da govorimo – mi smo drhtali – i kad smo završili, nastavio je da nas odmerava bez reči, kao da se sprda s našom zbunjenošću. Onda je otvorio fioku svog pisaćeg stola i izvadio nekoliko brojeva Kauidea, podlistka izvučenog na geštetneru koji smo ilegalno štampali i u kojem smo ga, naravno, napadali. „Znam ja ko je od vas napisao svaki od ovih članaka“, rekao nam je, „gde se sastajete da ga štampate i šta to kuvate po vašim ćelijama.“ I zaista je izgledalo kao da je obdaren svežnanjem. Ali je istovremeno odavao jadan utisak bolne prosečnosti. Izražavao se praveći gramatičke greške i njegova intelektualna oskudica bila je očigledna. Prilikom tog susreta, gledajući ga, prvi put sam dobio ideju za jedan roman koji sam napisao petnaest godina kasnije: *Razgovor u Katedrali*. U njoj sam želeo da opišem posledice koje u svakodnevnom životu ljudi – školovanju, radu, ljubavi, snovima i ambicijama – ostavlja diktatura s karakteristikama Odrijinog „osmogodišta“. Trebalo mi je dugo vremena da pronađem nit vodilju za masu likova i epizoda: slučajni susret i razgovor koji vode, tokom cele priče, jedan stari telohranitelj i žbir diktature i jedan novinar, sin poslovnog čoveka koji se obogatio uz pomoć tog režima. Kad je knjiga objavljena, bivši upravnik vlade – koji se povukao iz politike i posvetio filantropskom radu – prokomentarisao je: „Da je Vargas Ljosa došao k